

Suomalaisen väkivallan maantiede

Vielä sotien jälkeen uskottiin Suomessa lujasti oppiin, jonka mukaan törkeänasteinen väkivalta kuului takapajuiseen menneisyyteen. Lisääntyvä sivistys ja kohoava elintaso tulevat — näin ajateltiin — tekemään siitä lopun. Uskalle väkivallan vähittäisestä väistymisestä antoivat katetta tilastot, jotka osoittivat laskevaa suuntaa sodan päättymisestä lähtien. Veritekojen ja pahoinpitelyjen määrä oli tosin heti sodan jälkeen noussut, mutta se luettiin armeijan kotiuttamisen ja muiden sodan päättymiseen liittyvien tilapäisten tekijöiden aiheuttamaksi.

Samaan tapaan kuin Suomessa suhtauduttiin väkivaltarikoksiin muuallakin. Väkivalta leimattiin joko alaluokalle tyypilliseksi tai sitten pelkästään opituksi käyttäytymiseksi. Kummassakaan tapauksessa siitä ei laskettu koituvan erityisempää harmia tai vastusta lähitulevaisuudessa, päinvastoin. Toisin kuitenkin kävi. 1960-luku romutti jokseenkin täydellisesti nuo kuvitelmat. Väkivaltarikollisuus alkoi näet suurimmista kaupungeista käsin äkkiä kohota. Kriminologien valoisat ennustukset joutuivat todella häpeään.

Tilanne saattoi tutkijat ymmällään. Mitä oikein oli tapahtumassa? Aluksi pieni sitten suureneva ryhmä tutkijoita ryhtyi etsimään apua menneisyydestä. Niinhän tehdään aina silloin, kun kohdataan outo ilmiö. Se, mitä historiassa havaittiin, muutti näkemyksiä paljon. Väkivalta ei osoittautunutkaan tasaisesti laskevaksi nykypäivää lähestyttäessä, niin kuin oli luultu. Todellisuudessa sen kehityksessä näkyi niin nousun kuin laskunkin kausia. Joskus henki- ja pahoinpitelyrikollisuus oli ylittänyt nyt vallitsevan tason, joskus taas — ja juuri se koettiin hämmästyttäväksi — takapajuiset ja sivistymättömät esi-isämme olivatkin käyttäytyneet rauhallisemmin kuin me.

Väkivaltarikollisuuden vaihtelevuus päti mitä täydellisimmin myös Suomeen nähden. Hurjin kausi koko maata ajatellen osui 1920-luvulle. Silloin kuoli Suomessa toisen käden kautta kolme kertaa enemmän ihmisiä kuin nyt eli hiukan vajaat yhdeksän henkeä vuotta ja 100 000:ta asukasta kohden. Vielä sitäkin pahempi vaihe löytyi hiukan kauem-

paa menneisyydestä, joskaan se ei koskettanut koko maata. Etelä-Pohjanmaan puukkojunkkariaika viime vuosisadalla koitui liki 2 000 pohjalaisen kuolemaksi. Runsas kymmenen prosenttia suomalaisista keräsi kontolleen kolmanneksen väkivallanteoista. Puukkojunkkareitten pahimmilla mellastuskentillä, kuten Yli- ja Alahärmässä sekä Kauhavalla, menehtyi kahta puolen vuosisadan keskivälin 50—60 ihmistä vuotta ja 100 000:ta asukasta kohden. Määrä ylittää kaksikymmenkertaisesti nykyisen koko maan tason.

Näiden synkkien tietojen vastapainoksi tuli esille myös pitkiä rauhallisen kehityksen kausia. Puukkojunkkariajasta taaksepäin mentäessä piti palata aina 1500-luvun puoliväliin saakka, ennen kuin taas löytyi merkkejä suuremmasta väkivaltaisuudesta. Vä-lille sijoittuvat vuosisadat osoittautuivat niin alhaisen aggression ajanjaksoiksi, että vastaavaa kohtaa meidän vuosisadallamme vain rauhalliselta 1950-luvulta. Toisin sanoen vähäinen hyökkävyys osoittautui yleisemmäksi kuin suuri.

Mikä selittää nuo suuret vaihtelut? Omasta puolestani kannatan teoriaa, joka johtaa vastauksen ihmisen menestymisodotusten ja todellisen menestyksen eli vallitsevan ideologian ja tosiasiallisten elinolosuhteiden välisestä ristiriidasta. Hyvän esimerkin tuon ristiriidan merkityksestä tarjoaa puukkojunkkariaika. Vallitseva ideologia tuossa tervan- ja kydönpolton vaurastuttamassa maakunnassa opetti, että jokainen yritteliäs ja ahkera ihminen varmasti menestyy. Todellisuus ei vastannut tuon opin sisältöä. Kun väestönkasvu ylitti alueen taloudelliset voimavarat, yhä useampi jäi yritteliäisyydestään ja ahkeruudestaan huolimatta vaille menestyksen keskeisintä tunnusmerkkiä — omaa tilaa — ja joutui tyytymään rengin paikkaan tai itsellismökkiin. Menestymättömät kokivat kohtalonsa henkilökohtaiseksi epäonnistumiseksi, huonommuudeksi. He pakenivat piinaavia, syyttäviä tuntojaan alkoholiin tai protestoivat tiedostamattomasti heille epäedullista yhteiskuntakehitystä vastaan sortumalla ensin lieviin laittomuuksiin, sitten vakavampiin. Lopuksi törmättiin väkivaltaan. Menestyminen puukonheiluttajana muodosti monelle korviketien maineeseen.

Kuvailtu teoria selittää muun muassa sen, miksi väkivaltaisuus on aina kasautunut miehiin ja kulloi-

seenkin alaluokkaan. Se selittää myös kelvollisesti todetut väkivaltaisuuden historialliset vaihtelut. Vain yhtä seikkaa se ei tee ymmärrettäväksi, nimittäin suomalaisen väkivallan pysyvästi suhteellisen suurta yleisyyttä. Tosiasia näet on, että vaihteluista huolimatta henki- ja pahoinpitelyrikollisuutta Suomessa on esiintynyt runsaasti aina eli niin kauan kuin tiedetään. Niin on laita nytkin. Suomi kulkee myös tänä päivänä väkivaltarikosten lohkona Länsi-Euroopan kärjessä.

Miksi näin? Kun ryhdytään selittämään tämänlaatuista ilmiötä, eräs tärkeä seikka on otettava huomioon. Kysymyshän on varsin pysyväislaatuista ilmiöstä. Tämän vuoksi sen selityksenkin täytyy nojautua pysyväislaatuisiin tekijöihin. Toisin sanoen tässä eivät kelpaa vaihtelevat historialliset syyt. Jotakin yleisempää perustaa on löydettävä.

Sitä löytyykin. Johdatteluksi viitattakoon perimätietoon, joka pyrkii tekemään ymmärrettäväksi kuuluisan puukkojunkkarin Antti Isotalon väkivallantien alkupään. Antti eleli varhaisen nuoruutensa 1800-luvun toisella neljänneksellä Hanhimäen talossa, joka sijaitsi siihen aikaan Alahärmän metsäkylällä. Kun vanhanaikaisiin sarkavaatteisiin pukeutuneet isokokoiset ja metsäkyläläisten tapaan ihmisarat ja ujut Hanhimäen miehet ilmaantuivat rintakyltiin, sanoivat ihmiset: ”Katsokaa, Hanhimäen huuhkajat ovat kulkeella.” Ivaillut eivät osanneet vastata pilkkaan muuten kuin nyrkein. Isot kämmenet lakaisivat pilkkakirveet maahan.

Tuo pikku tarina valaisee syvällisesti suomalaisen väkivallan perusuonnetta. Se on alkuperäisimmältä olemukseltaan ihmisaran metsäläisen reaktiota. Siinä toistuu pohjimmitaan se sama kohtaus, joka näyteltiin Tammiston pihalla Aleksis Kiven Seitsemässä veljeksessä. Impivaarasta ihmisten ilmoille taivaltaneet Jukolan pojat kohtasivat kylässä Toukolan poikain riemullisen ivailun, veljekset kun olivat sekaantuneet viikonpäivissä ja osuivat virsikirjat kourissa maanantaiseen huutokauppatilaisuuteen luullen päivää sunnuntaiksi. Veljekset eivät kyenneet vastaamaan vitsiin vitsillä ja pistopuheeseen pistopuheella. He kuuntelivat aikansa vaiti hammas purren, panivat sitten virsikirjat pois ja löivät.

Jukolan veljesten vaellus kylästä Impivaaran rauhaan ja sieltä takaisin kuvaa sattuvasti suomalaisten talleamaa historian kulku-uraa. Kautta vuosisatojen esi-isämme ovat liikkuneet vakiokaarta: he ovat edenneet leipänsä perässä rintakylistä larvamaihin, asutuilta sijoilta synkkään korpeen. Ensimmäiset metsiin erämiehet, sitten kaskenraivaajat ja uudistalon ynnä torpan paikan etsiskelijät. Aina oli mentävä yksinäisyyteen, asutuksesta etäisille metsäseuduille. Viimeisen kerran tuo säännönmukaisuus toistui sotien jälkeen, kun haettiin sijaa rintamamie-

hille ja siirtoväelle. Asutustila löytyi usein korvesta, kaukaisten peräkylien ulkosaroilta.

Mitä muuta tuollaisesta eristäytyneisyydestä saattoi seurata kuin ihmisarkuutta, mökkihöperyyttä kansanomaista ilmaisuja käyttäksemme. Suomalainen tavallaan laitostui erämaihin. Kun hän sieltä etsiytyi ihmisten ilmoille — sehän oli aina joskus tehtävä —, hän pelkäsi, varoi ja vaikei. Hän ei osannut suhtautua luontevasti kanssaihmiisiinsä, koki herkästi itseensä kohdistuvan kiinnostuksen arvosteluksi, haavoittui helposti, mutta katki kaiken sisälleen. Siellä sisikunnassa koettu sitten väkevoityä ja ahdisti niin, että kun tuota painetta yritti vähentää viinalla, se johtikin väkivaltaiseen purkaukseen. Ujo, pidättyväinen ja kohtelias suomalainen muuttui ensiksi kerskailijaksi, sitten väkivaltaiseksi. Esiin astui tutuimmillekin tuntematon Koskela Suomesta — siteeratakseni Väinö Linnaa — sävyisä mies, joka humalapäisenä vaihtoi kakkoselle ja teki sileää. Mitättömimmätkin aiheet riittivät synnyttämään riidan. Koetut näennäiset loukkaukset saivat sitten kertakoston, joka nieli uhrikseen toisen samanlaisen.

Suomalaisen kulttuurin metsäläisyyspiirre, sen sosiaalinen eristyneisyys, saattaa selittää paitsi meikäläistä rajua juomakulttuuria ja siihen liittyvää perinteistä väkivaltaisuutta myös jossain määrin väkivallan vaihteluitakin. Teollistuminen pakotti ensimmäisen kerran suomalaiset muuttamaan suuntaa. Leivän perässä olikin nyt kulkeminen korvesta keskuksiin eikä päinvastoin. Alkoi särmien hiominen särmiä vasten. Voi hyvinkin olla, että vuosisatamme alun suuri väkivaltaisuus on yhteydessä tuohon teollistumisen aiheuttamaan sisäiseen muuttoliikkeeseen. Tähän viittaa sekin, että veriteot siirtyivät silloin aikaisempaa yleisemmin maaseudulta — erityisesti syrjäseuduilta — keskuksiin. Kenties jotakin samaa oli mukana tuoreimmassa väkivallan aallossa, jonka alku ajoittui 1960-luvun loppuun. 1960-luvulla Suomi eli ns. toisen teollistumiskautensa ja sitä seuraavan muuttoväyryyden. Keskuksen uusiin lähiöihin kasaantuivat ensimmäisinä hylättyjen asutustilojen perilliset, maaseutu kun tyhjentyi päinvastaisessa järjestyksessä kuin se aikoinaan asutettiin: Nuorin kerros kuoriutui pois ensin, vanhemmat tulivat vuoroon myöhemmin.

Suomalaisten kaipuu erämaiden rauhaan on kirjoitettu lähtemättömästi tämän kansan kulttuurin peruskiviin. Vaikka maailmamme on muuttumassa, meissä on yhä vahva annos sitä samaa ”Metsän poikaa”, jonka Onnelan Aleksis Kivi sijoittaa jylhään kuusistoon, Tapiolan vainioille, kauaksi kavalasta maailmasta. Voiko suomalainen vieläkään kuvitella parempaa kuin kesäpaikka niin kaukana korvessa, ettei naapureita näy mailla eikä halmeilla. Kylmä ilmasto, joka pakottaa ihmiset suurimmaksi

osaksi vuotta tiukasti seinien sisälle, on tuonut ja tuo tuohon perinteiseen erakoitumiseen vielä oman pysyvän lisänsä.

Muutos on kuitenkin tulossa. Sosiaaliumistusprosessi — sopeutuminen sosiaaliseen kanssakäymiseen — on meneillään, ei vielä läpikäyty.

Heikki Ylikangas

Syvältä kumpuava keskustelu

”Hermostuttaa niin tavattomasti tuollainen keskustelu, joka puoltaa viinan käyttöä joka paikassa.”

(Osa ensimmäisen tv 2:n ohjelmapäivystykseen soittaneen katsojan kommentista Lauantaisauna-ohjelman jälkeen 14.9.1985.)

Viime toukokuusta syyskuun loppupuolelle eli tämän kirjoittamiseen saakka on Suomessa käyty keskustelua alkoholiongelmaisten ja -ongelmien julkisuudesta. Todistus, jonka siitä seuraavassa annan, on ehdottomasti jäävin todistajan eli debatin yhden käynnistäjän ja siihen osallistujan. Voin vain kysyä, kuka pohjimmiltaan on jäävitön tällaisessa asiassa. Ehkä ainoastaan sellainen, jota suomalaisen yhteiskunnan luonne ja ongelmat eivät lainkaan kiinnosta?

Puheena oleva keskustelu on havainnollistanut alkoholin syvää symbolista merkitystä. Monissa Euroopan maissa — jopa niinkin lähellä meitä kuin Tanskassa — ei vastaavaa kiihkeää väittelyä olisi voinut syntyä. Itsekin olen aluksi hämmästellyt sitä, että tällä kertaa, toisin kuin yleensä, tuntemattomat ihmiset ovat tulleet puhuttelemaan minua kadulla, junissa ja kapakoissa ja kommentoineet ajatuksiani alkoholiongelmaisten julkisuudesta. Jotkut heistä ovat lopuksi uskoutuneet minulle, alentaneet ääntään ja sanoneet esim.: ”Arvaatteko miksi tulin puhumaan teille? Katsokaas, minun mieheni, joka nyt on kuollut, joi...”

On välttämätöntä jatkaa alkoholin sisältämien latausten sekä sen symbolisten ja muiden kulttuuristen merkitysten tutkimista. Symbolisista merkityksistä otan vain kaksi käydyn keskustelun vahvistamaa yksinkertaista esimerkkiä.

Toisaalta alkoholin käyttö saattaa symboloida *moraalittomuutta yleensä*, ja henkilö, joka esittää alkoholiongelmaisten julkisuudesta sellaisia näkemyksiä kuin itse olen esittänyt, ”puoltaa viinan käyttöä joka paikassa”. Toisaalta alkoholiongelmaisuus symboloi *ihmistä, joka on heikko* — heikko kokonaan tai osaksi ilman ns. omaa syytään, mitä sillä tarkoitettaneenkin — ihmistä, joka ”pohjimmiltaan” on kovan

yhteiskunnan sijaiskärsijä tai joka on sitä yhdestä näkökulmasta. Sitä paitsi heikolla ihmisellä voi olla monia sellaisia ominaisuuksia, jotka vahvalta ehkä puuttuvat; ihminen ei suinkaan ole yksimuuttujainen olento. Näin ajattelevilta olen saanut kiitosta.

Mutta en vieläkään näe mitään aihetta ehdottaa alkoholin symbolisten ja muiden kulttuuristen merkitysten tutkimista yksinomaan autonomisina tajunnallisina, edes kollektiivisen tajunnan mutta ”vain” tajunnan, ilmiöinä. Nainen, jonka mies joi, purki minulle tajuntaansa, mutta sen takaa pilkkotti hänen entinen ja ehkä nykyinenkin ns. reaalityodellisuutensa. Olisiko tässä triviaalissa toteamuksessa mitään metodologista ideaa?

Oikeusvaltion ihanteen mureneminen

Toiseksi keskustelu on vahvistanut ajatusta siitä, miten helppo on *samastaa yhteiskunnallinen todellisuus ja siitä julkisuudessa näkyvä kuva*. Kyseessä ehkä on eräänlainen arki- tai *vulgaarifenomenologinen* harha; harha sikäli että fenomenologiakaan ei tavallisesti kiistä ns. reaalityodellisuuden olemassaoloa, se vain toteaa sen eikä ole siitä kiinnostunut.

Julkisuuden absolutisoiminen merkitsee tavallaan klassisen porvarillisen yhteiskunnanäkemyksen ja oikeusvaltion ihanteen murenemistä. Tuo ihannehan edellytti eron tekemistä julkisen ja yksityisen sfäärin välillä. Käytännössä ero ei varmaankaan koskaan ole ollut täysin selvä, mutta joka tapauksessa se on ollut selvempi kuin nyt.

Mitä käytännössä merkitsee julkisuuden absolutisoiminen? Käydyn keskustelun valossa ennen muuta sitä, että suhtautuminen yksittäisten alkoholiongelmaisten julkisuuteen ja suhtautuminen alkoholi-ongelmiin yleensä samastetaan. Jos puolustat ihmisen oikeutta yksityiselämään — paitsi niissä harvoissa tapauksissa, joissa yksityiselämällä on yhteiskunnallista merkitystä — sinun ehkä katsotaan puolustavan juopon oikeutta juoda miten tahansa, ilman että kellään on oikeutta reagoida siihen. Hoitoonohjaus, tuo sovinnainen vaihtoehto, jota parempaakaan ei liene toistaiseksi keksitty, ei tyydytä ihmisten koston tarvetta. Alkoholiongelmaisten julkinen, nimenomaan julkinen häpäiseminen tyydyttäisi sitä.

Loogisesti olisi hyvin mahdollista erottaa täysin toisistaan suhtautuminen yksittäisten alkoholiongelmaisten julkisuuteen ja suhtautuminen alkoholi-ongelmiin yleensä: kannattaa kovanyrkkiä hoitoonohjaus-, myllytys- ja työstäerottamispolitiikkaa — mutta ilman julkisuutta. Tällöin minimoituisi myös se riski, että yksittäisten alkoholiongelmaisiksi leimattujen oikeusturvaan alettaisiin kiinnittää julkista huomiota. Tätä asenneyhdistelmää eli salailevan kovanyrkkisyyden suosittelamista en kuiten-